

expressit, per sapientiam sermonis sui. Qua cōparatione etiam innuitur, principem magnum esse artificē, si suo sermone prudenti populum docere, regere, & continere norit, sicut vocantur artifices, qui industria manus suæ insigne aliquod opus norunt producere. Quod apud nos additur; & in sensu seniorum verbum; significat verbum seniorum laudari ex sensu, hoc est, ex prudentia & grauitate sententiarū quæ decēt senes.

25 Terribilis in ciuitate sua homo linguosus, & temerarius in verbo suo odibilis erit.

CVM superiori sententia ostenderit laudem quæ ex sapienti sermone principi obuenit, hīc contrā ostendit odium quod ex sermonis & linguæ vitio homini prouenit, & pertinet etiam hæc potissimum ad principem, vt patet ex eo quod dicit, in ciuitate sua, quamuis etiam generaliter ad omnes pertineat ciues. Duo autem mala se consequentia tribuit homini linguoso, hoc est, qui multa imprudenter blaterat, quem & temerarium vocat in verbo suo, quia ad quiduis dicendum sine iudicio prorumpit. Primū enim talem dicit esse terribilem, quia omnes sibi ab effrenata eius lingua metuunt, & frequenter per talem in ciuitatibus discordiæ & seditiones excitātur. Et quia terribilis est, ideo etiam odibilis erit omnibus. Proinde rectē monet Ecclesiastes; Ne temerē Eccles. 5. quid loquaris, neque cor tuum festinet ad sermonem.

CAPVT DECIMVM.

1. Iudex sapiens iudicabit populum suum, & principatus sensati stabilis erit.

PRO, iudicabit, Græcis est *πρωδικα*, hoc est, docet & erudit: & pro, stabilis est, *πρωδικα*, hoc est, ordinatus. Ostendit duplicē fructum qui à iudice sapiente prouenit in re publica. Nam talis & docet populum suum, demonstrans tum legibus à se cōstitutis, tum sermonibus suis, quæ sint faciendæ, quæue vitandæ: quæ iusta sint, quæue iniusta: & quia sic eum docet, ideo etiam principatus eius erit ordinatus, & nequaquam confusus ac perturbatus, sed omnia in eo erunt ritē disposita, per legum æquitatem, & doctrinæ rectitudinē, ita vt vnusquisque suum faciat officium, nec debitum ordinem turbet. In nostra lectione conueniet verbum, iudicare, exponere pro iudicio & æquitate gubernare & regere, quomodo aliquoties accipitur in scripturis, vt ibi: Dan iudicabit populum suum, sicut & alia tribus in Israël. &: Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Quoniam enim optima & præcipua pars regendæ reipublicæ consistit in iudicio, ideo per synecdochen iudicare accipitur pro toto genere, hoc est, pro regere: & iudices dicuntur, qui rectores sunt & gubernatores populi. Primus ergo fructus prudentis re-

Gene. 49

Sapientia.

ctoris est, quòd iustis legibus regit populum suũ. Secundus ex illo consequens est, quòd principatus eius, quia bene erit ordinatus, erit etiam stabilis, utpote bono fundamento nempe iustitiæ innixus. Nam, ut dicitur in Prouerb. Rex qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum fundabitur. Lyra legit non, stabilis, sed terribilis, quomodo & scripta quædam habebant, unde addit pro commetario, omnibus malis. Quia enim iudex sapiens bene regit & iudicat populum, ideo eius principatus terribilis est omnibus impijs, qui à iustis legibus sibi metuunt.

Prou. 29. **Roma. 13.** Non sunt enim principes timori boni operis, sed mali. Et facile adducor ut credam interpretem potius vertisse, terribilis, ut respexerit ad illud quod est in Canticis; Terribilis ut castrorũ acies ordinata; ubi pro, castrorum acies ordinata, etiam est quod hinc *τιταγμένη*.

Cant. 6.

2 Secundum iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.

Tertius hic fructus boni principis indicatur, quia principis exemplum ad bene malèue viuendum magnã habet primũ in ministris eius, deinde & in reliquis ciuibus vim & auctoritatem. Quod & Plato dixit: Quales sunt principes in republica, tales solere reliquos esse ciues. Et communi prouerbio dicitur: Regis ad exemplum totus componitur orbis. &: Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

3 Rex insipiens perdet populum suum, & ciuitates habitabuntur per sensum prudentium.

Rex insipiens perdit populum suum, nõ solũ quia per praua exempla & verba stulta, item per negligentiam suam, multorum eis causa est peccatorum ac æternæ damnationis, sed etiam quia per defectum sapientiæ, causa est ut recta politia reipublicæ pereat, ac populus infelicitè sub eo viuens ab eo dilabatur. Contrà per sensum, hoc est, prudentiã prudentium (vel, ut est Græce, *δυνασῶν*, potentium vel principum) ciuitates habitabuntur, hoc est, ciuium frequentia florebit. Confirmat hæc præter experientiam quotidianam historiæ veteres, siue sacræ, siue prophanæ, & multæ scripturarũ sententiæ similes, ut: Rex iustus erigit terram, vir auarus destruit eam. &: Rex sapiens, populi stabilimentum est.

Prou. 29
Sapient. 6.

4 In manu Domini potestas terræ, & execrabilis omnis iniquitas gentium, & vtilem rectorem suscitabit in tempus super illam.

Postquam indicauit quantum bonum sit bonus princeps, & quantum malum malus, rectè hanc subiicit sententiam, ut intelligatur à quo bonum tantum procedat, & petendum sit: non pendere illud scilicet ex electione populi, sed ex singulari Dei beneficio. Mirum autem quomodo hoc loco irreperit secunda illa pars quæ in nostris legitur libris; & execrabilis omnis iniquitas gentium; cum & postea repetatur, & hic sit impertinens, perdatq; gratiam sententiæ. Rabanus testatur quosdam

dam legere, & exclamabilis. Certè non credo interpretem eam hoc loco inferuisse. Cæterum potestas terræ dicitur esse in manu Domini, vel quia omnis potestas, quam quis in terra obtinet, donetur à Deo, iuxta illud Pauli: Non est potestas nisi à Deo. Quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Vel potius quia dominium totius terræ est apud Deum, qui solus plenam habet in terra tota potestatem, sicut dicitur in libro Hester: In ditione tua cuncta sunt posita. & in Psalms: In manu eius sunt omnes fines terræ. & : Domini est terra & plenitudo eius. Et quia eius est terræ potestas, ideo ipse est qui cum vult singulari suo beneficio constituit super terram aliquem vtilem rectorem: & proinde ipse etiam est, qui iratus inutilem constituit, iuxta illud: Regnare facit hypocritam propter peccata populi. Quo autem minus inserta illa in nostris libris pars; & execrabilis omnis iniquitas gentium; perdat gratiam substantiæ, si modò retinenda est, conuenienter sic intelligetur, non vt subaudiatur verbum, est, quasi sit sensus; execrabilis est omnis iniquitas gentiū, sed hoc modo: In manu Dei est potestas terræ, & in manu eius est etiā omnis iniquitas gentium quantumuis execrabilis, vt significetur, Dominum non tantum habere potestatem in Iudæos & fideles, sed etiam in gentes idololatrias, etsi ipsum pro Domino non agnoscerent, vt iniquitas gentium, hic positum sit pro iniquis gentibus. Aut iniquitas illarum intelligatur esse in manu Domini, quòd illam cum vult vindicet, atque ab ea gentium corda cum vult auertit: quemadmodum factum est per Christum, in quo perfectè impletum est quod hic dicitur: Vtilem rectorem suscitabit super ipsam terram vniuersam. Bene autem dicitur: In tempus constituet, quia nulli vnquā terræ datum est vt imperpetuum haberet vtilem rectorem, sed tantum ad tempus, vt est hic omnium rerum vicissitudo.

Roma. 13.

Hester 13.
Psal 94.
Psal. 23.

Tob 34.

5 In manu Dei potestas hominis, & super faciem scribæ imponet honorem suum.

PRO, super faciem, Græcis est προσωπῶν, quæ dictio & faciem significat & personam, quorum postremum hic magis conueniret, vt sit; in personam scribæ; hoc est, literati & docti hominis, qui alios erudit ad salutem. Pro, potestas, hic non est vt prius ἰξσοῖα, sed ἰουδία, hoc est, felicitas & prosperitas vel successus, significaturque à Deo prouenire, vt homini insignis aliqua potestas qua felix sit, obueniatur. Aut potius significat à Deo non solū principes constitui, quod superiori sententia dictum est, sed etiam ab eo esse vt eorum actiones bonum habeant successum, & feliciter res suas administrarent. Itaque & quod nos legimus; In manu Dei potestas hominis; significat à Deo esse, & vt potestatem aliquam super alios quis habeat, & vt in ea constitutus aliquid rectè possit perficere, ac cuncta bene administrare. Deus item est qui personæ scribæ imponit honorem quem habet in populo, quia ipse est qui & sapientiam tribuit per quam honorabilis est populo, & facit vt doctrina eius acceptetur à po-

H ij pulo,

pulo, atque in illo fructum faciat cum summa doctoris gloria. Et hæc quidem dicta sint secundum eam acceptionem qua in scripturis nomen, scribæ, sæpe accipitur, ut sit nomen sapientis & docentis, quomodo in euangelio dicuntur scribæ, quomodo & Eldras dicitur fuisse scriba velox in lege Domini. Potest tamen videri hoc loco esse potius nomen dignitatis, quomodo in libris Regum Saraias dicitur fuisse scriba regis David, & Sobna scriba Ezechia. Siquidem nomen γραμματεως, cui hoc loco & alijs respondet nomen Scribæ, significat Græcis scribam publicum & cancellarium, cuius officium erat publica scripta atque decreta seruare, eademque cum opus erat proferre & recitare, quales proximi regibus esse solent.

1. Efd. 7.

2. Reg 8.

4. Reg. 18.

δ Omnis iniuriæ proximi ne memineris, & nihil agas in operibus iniuriæ.

Postquam ostendit vnde contingant boni principes, per quos regna firmantur, ostensurus vnde subuersio regnorum proueniat, duas præmittit sententias, quibus dehortatur à duobus potissimū vitijs, quæ subuersionis regnorum sunt præcipuæ causæ, superbia scilicet & iniustitia, vel auaritia, per quam iniustitiæ committuntur, quæ duo vitia maximè abesse debent à principibus, si velint regnum sibi esse stabile. Et in hac quidem priori sententia duo prohibet quæ ex superbia accidere solent. Primum ut ne iniuriam à proximo nobis illatam reminiscamur ad vindicandum eam, neue eam diu multumque in animo reuoluamus, exaggerando eam. Secundò, ut ne ipsi alios iniuria afficiamus, maximè cum animi insolentia, petulantia, & proximi despectu. Pro genitiuo enim, iniuriæ, in secundo membro est nomen ὕβρις, cum in priori membro sit ἀδικία, quod iniustitiam vel delictum significat. At ὕβρις non significat simpliciter quamuis iniuriam, sed eam quæ cum petulantia contumeliâque coniuncta est. Hæc ergo duo in superbis hominibus inueniuntur. Nam superbus ut facillè offenditur, ita de vindicta inferenda mox multumque apud se cogitat. Idem & ὑβριστής, est petulans ac contumeliosus, ita ut si quem videat lapsum & afflictū, libidine animi efferatur, nec vereatur inhumaniter ei insultare: imo & audeat ipse quosuis contumelijs afficere & iniurijs, omnes maximè inferiores despiciens, atque in eos quiduis sibi licitum putans. Rectè autem intelligitur hæc sententia ab authore peculiariter dicta ad ipsos principes, ut moneantur & in vindicandis peccatis moderationem adhibere, & in subditos suos nihil committere per insolentiam & iniuriam. Ad quos si peculiariter hæc sententia referatur, potest illud quod dicitur, omnis iniuriæ non memineris; sic accipi non ut moneantur nullam iniuriam vindicare, sed non omnem. Multa enim principibus sunt dissimulanda. Porro pro, memineris, Græcis est μνήσῃς, hoc est, ne irascaris proximo. At interpres videtur legisse μίμνησῃς, hoc est, memineris. Verum sensus eodem redit. Cur autem hæc vitia sint fugienda, docet sequens sententia.

Odibi-

- 7 Odibilis coram Deo est & hominibus superbia, & execrabilis
omnis iniquitas gentium.

Secunda pars huius sententiæ obscura admodum est in Græcis, & varie legitur. Nam quidam libri habet, *ἰς ἀφοτίρων πλῆμμελῶσ ἀδικία*, hoc est, ex vtrisque committet iniusta. Alij habent, *ἰς ἀφοτίρων πλῆμμελῶσ ἀδικίας*, hoc est, ex vtrisque delictum iniustitiæ; quam lectionem credo veriorē esse, & est sensus: vtrisque, nempe Deo & hominibus iniustitia, scilicet est odibilis. Atque hoc modo videtur legisse interpres noster, apud quem nomen, iniquitas, hic non est accipiendum pro quo-uis crimine, sed pro eo quod peculiariter dicitur iniustitia, qua scilicet quis per auaritiā iniuste opprimitur, & suis spoliatur. Id enim propriè est Græcis *ἀδικία*. Duo enim vitia asserit hæc sententia maximè displicere & Deo & hominibus, nempe superbiam & iniustitiam, cōtra quæ duo vitia agit in sequentibus. Secunda ergo pars in nostra lectione vt originalibus consentiat, & proposito seruiat, sic est accipienda; execrabilis est Deo scilicet & hominibus omnis iniustitia, quam gentes Dei timore destitutæ licenter committere solent, vi aliena rapientes, existimantes legem iustitiæ, esse fortitudinem suam, vt possent sibi vindicare licitè, quæ sua fortitudine obtinere valerēt. Sic intellecta hæc tota sententia bene seruit sequentibus. Ostenditur enim mox quàm hæc duo vitia Deo, hominibusque displiceant, cū subditur:

- 8 Regnum à gente in gentem transfertur, propter iniustitias, & iniurias & contumelias, & diuersos dolos.

Peccatum iniquæ oppressionis ex auaritia, notatur per illa duo, propter iniustitias, vbi iam rursus Græcis est *ἀδικίας*, & diuersos dolos, pro quo Græcis est, *χρῆμα & δολία*, hoc est, opes dolo partas. Peccatum superbiæ notatur per illa duo, iniurias & cōtumelias, pro quibus Græcè tantum est *ὕβρις*, de qua dictione suprà dictum est. Adeo ergo hæc vitia Deo hominibusque displicent, vt ob ea vindicanda, regnum sæpe ab vna gente in aliam transferatur, hominibus alienum regnum sibi vsurpantibus, Deo ita volente, in vltionē superbiæ & iniustitiæ. Deus enim, Daniel 2. inquit Daniel, mutat tempora & ætates, transfert regna, atq; constituit. Et apud eundem dicitur Nabuchodonosor: Regnū tuum transibit à te, Dan. 4. donec scias quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit det illud. Contra prædicta ergo duo vitia profequitur in sequentibus, ea exaggerans, atque eorum grauitatem ostendens.

- 9 Auaro autem nihil est scelestius. Quid superbit terra & cinis?

Quidam libri scripti non habent coniunctionem, autem, quidam habent coniunctionem, enim, nominatim codex Bessarionis; atq; hæc lectio præferenda est, cū & Græca habeant, enim: Probatur enim cur ob iniustitias & superbas iniurias regna transferantur, quia, inquit, ni-

hil est scelestius auaro, qui per auaritiam pleraque iniuste committit: nihil intolerabilius superbo, qui cum multam habeat se humiliandi causam, utpote terra & cinis, tamen quasi suae conditionis oblitus sese effert, & pro Deo propemodum se haberi vult. Bene autem dicit, auaro nihil esse scelestius; Primum quod auaritia in seipsa grauissimum sit peccatum, si consideres bonum cui inordinate afficitur. Illud enim inter omnia bona quae appetuntur est infimum, nempe pecunia: unde indignissima res est hominem, rationale animal, tam vili rei sese addicere, & totum tradere.

Ephes. 5.

Qua ratione non dubitauit D. Paulus auaritiam vocare idolorum cultum. Et Cicero recte dixit lib. primo Officiorum: Nihil est tam angusti animi, tamque prauis, quam amare pecuniam. Secundum, quia nullum est vitium quod in plura scelera hominem impellat, quodque adeo sit noxium proximis & reipublicae, quod & illud Pauli probat: Radix omnium malorum est cupiditas; vbi Graecis est φιλοψυγία, sicut hic est φιλοψυγία. Et Cicero lib. 2. Rhetoricorum nouorum: Auaritia, inquit, ad quoduis malum hominem perducit.

10 Nihil est iniquius quam amare pecuniam. Hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua.

Prior pars quae est repetitio, aut potius commentarius eius quod mox dictum est, non est Graecis, quae tantum habent; Auaro enim nihil est iniquius. Quam sententiam quidam Graeci codices subiiciunt post illa verba, Quid superbit terra & cinis? alij eam interrogationem postea inserunt ante ea verba; Cum enim morietur homo, &c. quo loco magis eam collocari conueniret. Quidam etiam omnino non habent has de auaritia sententias. tanta est codicum varietas. Quoniam autem noster interpres post illam sententiam; Auaro nihil est scelestius; postposuit illam interrogationem; Quid superbit terra & cinis; necesse fuit repetere quod semel fuit dictum de auaro, ut deinde addi posset; Hic enim etiam animam suam venalem habet, quia cum pro pecunia habenda fiant rerum venditiones, pro hac re licet per sese vilissima, etiam vitam suam & animam, rem pretiosissimam, ac nullo pretio aestimabilem periculo exponit, & perdit; quoniam in vita sua proiecit intima sua, hoc est, etiam adhuc viuens perinde se habet, ac si omnia sua viscera eiecisset, nimirum quia omnem humanitatis & commiserationis affectum exuit, nec sibi bonus, nec alijs.

Act. 1.

Ad quod forte insinuandum, cum Iudas proditor suspensus fuisset, crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius. In quo clare videre licet quomodo auaro nihil sit scelestius, & quomodo animam suam auarus venalem habeat, qui pro argento, eoque exiguo, dum Christum vendidit, suam magis animam, & vitam temporalem tum aeternam vendidit & amisit.

11 Omnis potentatus brevis vita, Languor prolixior grauat medicum.

12 Breuem languorem praecidit medicus, sic & rex hodie est, & cras morietur.

GRæca modò non habent hæc omnia, & quæ habent, sunt his diffimilia. Sic enim tantum habent; μακρὸν ἀρρώστημα νόσῳ ἰατρὸς, καὶ βασιλεὺς σήμερον, καὶ αὐριον τελευτήσει, hoc est, Longum morbū præcidit medicus, & rex hodie (scilicet viuit vel est), & cras morietur. Comparat ergo Sapiens regem improbū & potētem morbo diuturno & iam confirmato, qui à medico tamē vi & efficacibus remedijs profligatur & refecatur, significaturq; talem regem velut morbū quendam esse & pestem reipublicæ, quæ illo nō minus grauatur, quàm corpus morbo. Eundēq; etiam magnæ sint eius opes, & ob eas regnum eius videatur fore stabile & diuturnum, à Deo tanquam reipublicæ curatore, subinde subito tolli de medio, sicq; rempublicam liberari à tyranno quo grauabatur. Ad hunc sensum vt nostra lectio accedat, sic accipienda videtur, vt quæ sequuntur de medico post illud; Omnis potentatus breuis vita; declarent eam sententiam. Videtur autem per potentatum significari potissimum tyrannorum imperiū, qui potētia sua abutuntur, & impotenter præfunt, contra quos totus hic locus agit: quorū ferè magis quàm aliorum imperium breue esse solet. Cuius causa redditur, quia cū morbus prolixior medicū soleat grauare, ita vt difficillimè ab eo curari valeat, ideo sollicitè curat morbum breuem, hoc est, adhuc recentem in principio refecare & præscindere. Quo testè significatur, Deū ipsum & respublicas, dum sentiunt se grauari aliquo principe, & velut pestem esse noxium sibi, ne diu sit ipsis grauamini, & ne nimias sibi colligat vires, statim tollere de medio, quia, vt habet Psalmista: Non relinquet Dominus virgā peccatorum super fortē iustorū. Ita fit, vt qui hodie rex est, cras moriatur, hoc est, nō diu viuat. Idem ergo hic significatur quod apertius dicitur Prouerb. 28. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniam: qui autem odit auaritiam, longi fient dies eius. Vbi innuitur tyrannos, quorū sunt propria hæc vitia contra quæ hic agitur, superbia scilicet & auaritia, fere non diu viuere, vt & historiæ de multis testantur. Postquam ergo Sapiēs ostenderat quàm graue sit auaritiæ vitium, ad retundendam etiā regum superbiam, docet per eam regnum ipsis non fore diuturnum: proinde si illud volent sibi longum esse, non esse illis potenter, sed moderatè vtendum accepta potestate.

Psal. 124.

Prouer. 28

13 Cū enim morietur homo, hæreditabit serpentes, & bestias, & vermes.

REdditur & alia causa cur superbire nemo debeat, quantumuis magnus, ita vt hic tacitè repeti debeat, quod prius positum est; Quid superbit terra & cinis? quod quædam exemplaria Græca hoc loco ponunt, vt coniunctio, enim, habeat quod declaret, & hæc sententia hæreat cum præcedentibus. Iudicauit nulli meritò superbendum, tum quòd terra sit & cinis, tum ob breuitatem vitæ, maximè superborum. Addit iam & aliam causam, ex consideratione vilitatis humanæ post hanc vitam, nimirum quòd ratione sui corporis fiat

H iij homo

homo bestiarum esca & socius, eas hæreditario quodam iure fortitus pro omni honorum gloria & diuitiarum copia quam in hoc mundo obtinuerat. Id cum omnibus omnino hominibus commune sit, etiam pijs, (vnde & Iob de statu quem habiturus erat post mortem dixit: Putredini dixi; pater meus es, mater mea, & soror mea vermibus) tamen peculiariter dicitur de impijs, sectantibus gloriam & opes huius sæculi, quod hi post mortem nullam inter verè viuentes partem habeant, quodque in eis omnis huius mundi fœlicitas quam sectati sunt, in eam vilitatem commutata sit, cum id quod pij sectati sunt, in vitam meliorem sit commutatū. Vnde de superbo Nabuchodonosor dicitur: Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum, subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. Deinde impij non solum secundum corpus hæditant serpentes & vermes, sed etiam secundum animam, quæ in perpetuum addicitur societati dæmonum, vermem perpeffura qui non morietur in æternum.

Iob 17.

Isaie 14.

14. Initium superbiæ hominis, apostatare à Deo, quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor eius.

Græcè est, ἀρχὴ ὑπερηφανίας ἀνθρώπου ἀφ' ἧς ἀπὸ υἱοῦ, hoc est, principium superbiæ hominis deficientis à Domino scilicet fuit, hoc est, tunc cepit superbia, cum homo deficeret à Domino, pro quo noster vertit, ipsum apostatare à Domino, hoc est, ipsam defectionem fuisse initium superbiæ hominis, hoc est, fuisse primam in homine superbiam, quam deinde in ipso multiplex & varia superbia secuta est, fixè illi inhærens. Ostendit ergo ex sua origine quàm grande peccatum sit superbia, utpote quæ cepit in ipsa prima defectione à Deo, quam fuisse superbiam declarant verba sequentia; quoniam ab eo qui fecit eum recessit cor eius. Illud enim fuit grandis superbiæ, quod primus parens ab eo qui eum recenter ex nihilo fecerat, quemque totius humani generis & mundi principem constituerat, sic recederet corde suo, hoc est, propria sua voluntate & electione, ut serpentis suggestionem præponeret Dei sui voluntati, recusetque eius vnico mandato, quod obseruatu facile erat, obtemperare. In qua eius defectione etiam hoc fuit singularis superbiæ, quod diuinam quandam excellentiam appetiuerit iuxta suggestionem serpentis dicens; Eritis sicut dii; nempe ut sibi sufficere posset, nec à Deo cogeretur pendere. Itaque prima illa parentum primorum defectio à Deo, de qua hic Sapiens loquitur, fuit principium superbiæ hominis, hoc est, prima hominis superbia, & secundum generalem rationem superbiæ, quatenus scilicet in omni peccato concurrat, propter non præstitam quæ debetur Deo reuerentiam & obedientiam, & secundum specialem rationem, secundum quam superbia propriè dicitur appetitus propriæ excellentiæ inordinatus. Sicut autem in primis parentibus defectio à Deo fuit, sic initium superbiæ, ut esset prima superbia, & multiplicis deinceps superbiæ causa, ita & in alijs omnibus hominibus. Tunc enim in hominibus incipit super-

superbia, cum Deum incipiunt derelinquere, & suam voluntatem diuinae præponere, tunc sic in eis incipit superbia, vt ex eo initio varia & multiplex in ipsis sequatur superbia contra Deum & homines.

15 Quoniam initium omnis peccati, est superbia, qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & subuertet eum in finem.

Dixit superiori sententia quæ sit origo superbiæ, vt ex sua origine admodum vitiosa, superbiã odiosã redderet: nunc verò etiam amplius dicit, ostendens cuius ipsa sit origo, nempe omnis omnino peccati quod in mundum inuectum est. Et respicit ad superbiã primorum parentum, de qua dictum est superiori sententia, & ratione cuius dixit Tobias de superbia: In ipsa initium sumpsit omnis perditio. Tobias 4. dicitur ergo superbia, initium omnis peccati, quòd ipsa sic fuerit primum peccatum, vt ipsa omnium deinceps sit causa. Nec tamen de ea tantum verum est quòd sit initium omnis peccati, sed etiam in quouis homine superbia est omnis peccati initium, quia omne peccatum ex eo incipit, quòd homo Dei voluntate relicta suam facere præeligat, quod ad superbiã pertinet. Bene autem probat superiorẽ sententiã per hanc. Ex eo enim quòd superbia sit omnis peccati initium, nec possit quis incipere peccare, nisi recedendo à Deo, quod est superbiæ, bene probatur quòd defectio à Deo, fuerit initium superbiæ, hoc est, prima hominis superbia. Cum ergo tam vitiosã superbia habuerit originem, imò ipsa met tam vitiosa sit omnium vitiorum origo, meritò adijcit: Qui tenuerit illam, hoc est, qui illam apud se seruat, & illam sibi dominari permittit, adimplebitur maledictis, vel, vt est Græcis, ἐξουβρία βδελυγμῶν, hoc est, inundabit abominationem. Quo rectè intelligitur significari eum abundaturũ abominandis sceleribus, & per superbiã multa execrabilia designaturum, quod & nostra lectio significabit, si per maledicta, intelligantur scelera atque peccata. Quanquam etiam possit intelligi, adimplebitur maledictis vel abominatione, quia multum execrabilis est Deo, iuxta illud: Abominatio est Domino omnis arrogans. Et tandem, Prou. 16. inquit, ipsa superbia suum possessorem penitus subuertet. quia, vt inquit Saluator: Omnis qui se exaltat, humiliabitur. Vnde monet Tobias: Superbiã in tuo sensu nunquam dominari permittas. Disputari autem solet, quomodo cum hac Sapientis sententiã qua dicit: Initium omnis peccati superbia; concordet quod dicit Paulus: Radix omnium malorum 1. Tim. 6. est cupiditas, vel, vt legunt D. Augustinus & Ambrosius, avaritia. Itaque D. Augustinus lib. 11. de Genesi ad lite. cap. 15. nomen avaritiæ hic vult positum, non vt significet vitium speciale, quod in studio inordinato pecuniæ consistit, sed vt nomen speciei sit positum pro suo genere, hoc est, pro cupiditate, vt nos legimus. Sicut autem in omni peccato concurrat superbia, ita & alicuius rei indebita cupiditas. Proinde D. Thomas secutus D. Augustinum, doctè duas illas scripturas inter se conciliat prima secundæ quæst. 84. art. secundo, docens quòd cum in omni

H v peccato

peccato fit & auersio à Deo, & conuersio ad aliquod commutabile bonum, superbia initium fit omnis peccati, ex parte auersionis à Deo: cupiditas verò ex parte conuersionis inordinatæ, ad aliquod bonum Deo inferius. Verùm apud Paulum est *φιλαργυρία*, quod nomen cum apertè significet amorem pecuniæ, non nisi valde coactè dici poterit positū pro cuiusuis rei cupiditate. Et manifestè D. Paulus eo loco agit de vitioso studio pecuniæ, volens illud esse radicem omnium malorum: Nam, inquit, qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Dicendum ergo potius Apostolum auaritiā specialiter acceptam, asserere radicem omnium malorū, non quòd omnia mala ex ea fiant, sed quòd omnis generis mala ex ea fieri soleāt. Nec solum quòd omnis generis vitia inde proficiantur, sed etiam quòd omnis generis miseræ & calamitates, tum tēporales, tum æternæ hinc incurrantur. Ideo enim præmittit, auaros in multa incidere desideria, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Et subiicit, illos se inferuisse doloribus multis.

1. Tim. 6.

16 Propterea exhonorauit Dominus conuentus malorum, & destruxit eos vsque in finem.

MUltis iam sententijs effert mala quæ propter superbiam terris sunt à Deo illata, ad cōprobandum quod dixit, superbiam subuertere suos in finem. Pro, exhonorauit conuentus malorum, Græcis est, *πορνεύσας τὰς ἰπαργώνας*. Porro dictio *ἰπαργών*, in hoc libro sæpè accipitur pro incursione calamitatum & vltione: quomodo si hoc loco accipiatur, sensus erit: Propterea admirabiles fecit Dominus vltiones, nempe in diluuiō, in subuersione Sodomæ & Gomorrhæ, in submersione Pharaonis cum exercitu suo. Hæ enim admirabiles vltiones in scripturis significantur ob superbiam accidisse. Nam de Sodomis dicitur apud Ezechielem: Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, &c. De alijs notius est. Deriuatur autem verbum *παραδείσω*, à nomine *παραδείσι*, quod significat admirabile & inauditum. Interpes rursus videtur, sicut capite tertio, legisse pro *ἰπαργώνας*, *συναργώνας*, aut etiam illam dictionem putauit nonnunquā significare congregationem, ideoq; vertit, exhonorauit, hoc est, dehonestauit Dominus conuentus, hoc est, congregationes malorum, insigni scilicet aliqua vltione eos inuoluendo, qua eos penitus subuertit, quemadmodum factum est in prædictis vltionibus. Sunt qui dictionem Græcam *ἰπαργώνας*, hoc loco significare putant elationes, & fastuosas animorum persuasiones atque inductiones, à verbo *ἰπαργω*, quod inducere significat. Itaque vertunt; Dehonestauit Dominus fastus, scilicet superborum. Verbū enim *παραδείσω* etiā significat dehonestare, quomodo & noster intellexit. Vtut est, prima hac de superbis perditis à Deo sententia notare videtur primas illas insignes vltiones, quibus magnæ hominū congregationes subuersæ sunt penitus & subitò.

Ezech. 16.

17 Sedes ducum superborum destruxit Deus, & federe fecit mites pro eis.

Simile est ei quod in suo Cantico virgo Deipara cecinit; Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles; cum præmississet; disperfit superbos mente cordis sui. Quibus verbis prioribus magis hic Græca conueniunt, quæ habent, *θρόνους ἀρχόντων καὶ ἐλάμ ὁ κύριος*, hoc est, thronos principum detraxit Dominus. Loquitur enim de thronis ac sedibus regalibus & gloriosis, in quibus mansuetos sedere fecit, detractis superbis ex eis. Impletum est istud, non solum in apostatis angelis, quibus ob superbiam è cælo deiectis, homines mansueti in eorū loca sublimati sunt, sed etiam in multis regibus & principibus terræ, vt in regibus Babylo-niæ, quibus regno priuatis, successerunt in eorum locū Darius & Cyrus, reges Persarum & Medorum, qui se mites exhibuerunt populo Israël. Item & in alijs plerisque, de quibus sacra & prophana historia. Nam & Saule regno propter inobedientiam deiecto, in eius locum assumptus est Dauid à mansuetudine commendatus. Lucæ 1.

18 Radices gentium superbarum arefecit Deus, & plantauit humiles ex ipsis gentibus.

Dixit de principibus, nunc dicit de integris gentibus, quarum ob superbiam dicit Deum radices arefecisse, vel, vt est Græcis, extraxisse, hoc est, cum in terris suis viderentur firmiter radicatae, & insigniter vigere, vt non viderentur posse euelli, aut deficere: Deum tamen eas inde penitus sustulisse, & omnem earum vigorem subtraxisse, sicut cum extracta radix è terra arefit, nec vllā spem fructus proferēdi amplius seruat. Impletū est istud in Chananæis gentibus, quos è terra sua Deus perdidit, & in eorum locum plantauit in terra eorum Israëlitas, qui inter omnes gentes humillimi habebantur & abiectissimi. De quibus dictum est: *Psal. 43.* Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos.

19 Terras gentium euertit Dominus, & perdidit eas vsque ad fundamentum.

Dixit de gētibus ob superbiam suam eradicatis è terra, nunc de terris ipsis sic penitus euertis, vt nullum deinceps haberent habitatorem. Quod manifestè impletū est in Sodomitis, & quinque vrbium regnis, ad *Gen. 29.* interneconē deletis, ad quos etiam videtur respicere in sequenti versu.

20 Arefecit Deus ex ipsis, & disperdidit eos, & cessare fecit memoriam eorum à terra.

EX ipsis, inquit, terris, quas Deus euertit, exarescere fecit homines, ita vt omnes interirent, nec superfit eorum memoria in aliqua ipsorum posteritate, nec post se reliquerint aliquam gloriosam memoriam, sed tantum cum insigni dedecore vigeat eorum diffamia.

Memo-

21 Memoriam superborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium sensu.

Hunc versum Græca non habent. Videtur additus ad declarationem superioris versus; Perdit Deus memoriam superborum, iuxta illud **Pfalm. 33.** Pfalmi: Vultus Domini super faciētes mala, vt perdat de terra memoriā eorum, quia etsi maneat eorum memoria, non tamen ad laudem, cū tamen ad hoc maximè aspirent, vt celebre illis nomen supersit. Humiliū autem sensu, hoc est, mente & spiritu, qui humana preconia non admodum quærunt, nec de se magnificè sentiunt, seque sub potenti manu Dei demissè gerunt, memoriam reliquit apud homines, & angelos, vt famosi sint & celebres & in hoc sæculo, & maximè in cælis. Patet istud in Patriarchis, Prophetis, Apostolis & Martyribus, quorum celebris memoria perseuerat in sæculum, iuxta illud: Memoria iusti cum **Prou. 10.** laudibus, nomen impiorum putrescet. &: In memoria æterna erit iustus. **Pfal. 111.**

22 Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi mulierum.

Quoniam superbia, quam hactenus magnopere reprobauit, valdè radicata est in mentibus hominum, vt videri posset eis esse naturalis, rectè adiecit hanc sententiam, qua indicat superbiæ vitium non posse homines imputare Deo, qui illam non creauit in hominibus aut cum hominibus, quia creauit hominē rectum. Indicat etiam superbiā non conuenire homini, sed esse vitium naturæ, hominiquē non esse naturalem, sed contra naturam eius, cū sint plerique qui ea se ornari putent, & ne homines quidem esse, qui non se alijs præferunt. Addit de iracundia, vel, vt est Græcis, ὀργὴ θυμῶν, hoc est, ira furoris, quòd ea comes sit superbiæ, sicut mansuetudo humilitatis. vnde ea Christus coniunxit, dicens: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Iracundiam negat nationi mulierū, quia is sexus maximè ad iram propēsus est, cū ei omnino non conueniat, sed ei potissimum cōpetat mansuetudo. Aut potius per nationem mulierum, hic intelligi debent omnes homines, qui sunt generatio mulierum, hoc est, nati ex mulieribus. Est enim Græcis, γυνήμασι γυναικῶν, hoc est, generationibus mulierum. Sic enim dicuntur homines γυνήμα ἔ γυναικῶν, sicut in Euangelio quidam vocantur, genimina viperarum. Itaque hac appellatione monet homines suæ conditionis, ob quam minimè eis conueniat superbia vel furor, vt qui ex mulieribus infirmis in summa infirmitate & vilitate prognati sunt, sicut hanc conditionem ad superbiæ repressiōem regibus proponit **Sapient. 7.** Sapient. 7. capite lib. Sapientiæ. Indicat ergo hominem faciliè intellectuum non conuenire sibi fastum, & ex fastu furorem contra alios, si conditionem suam & natiuitatem consideret, eamque sibi cum omnibus communem: non hominibus hæc competere, sed bestijs quibusdam & feris, quibus natura feroces indidit animos, & arma dedit quibus insurgent

gerent contra hostes, quas item ex raptu viuere voluit. Cùm enim dicit non creatam esse hominibus superbiam, insinuare videtur eam quibusdam creatam, nempe feris: proinde quod dicit, non est creata hominibus superbia; magis debet intelligi sic: non est creata pro hominibus, quàm in vel cum hominibus, vt significetur eam non hominibus conuenire, sed bestijs, vt qui eam sectantur, intelligant se beluinos esse, & ab humana conditione recedere.

23 Semen hominum honorabitur hoc quod timet Deum: semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.

Post fuggillationem superbiam, subiungit commodè commendationem timoris Dei, qui superbiam directè contrariatur, vt qui humilitatis fons est, initium sapietiam & omnis pietatis, sicut superbia initium est omnis peccati. Duo ergo facit hominum genera, quorum alterum, nempe semen & genus, quod timet ac reueretur Deum, & ob id studet seruare mandata Dei, dicit honorandù & apud homines & apud Deum: alterum verò genus, quod Dei timore destitutum, per superbiam præterit & negligit mandata Domini, dehonestandum & hinc, & multò magis in futuro. Si quis enim, inquit Dominus, mihi ministrauerit, honorificabit eum pater meus. &: Qui glorificauerit me, glorificabo eum: Ioan. 12. 1. Reg. 2. qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.

24 In medio fratrum rector illorum in honore: & qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

Relatiuum, illius, Dionysius refert ad rectorem, vt significetur rectorem fratrum magis curam habiturum eorum qui timet Dominum. At rectius refertur ad, Dominum, vt sit sensus: Sicut rector vel dux alicuius communitatis, in qua ciues inter se viuunt velut vnius familiae & domus fratres, est inter illos multum honoratus, omnesque in illum respiciunt: ita etiam qui timent Dominum, erunt in oculis Dei, hoc est, grati sunt Domino & honorabiles. Vel erunt in oculis illius, subaudi, in honore, vt id repetatur ex priori membro. Itaque honorem timentium Deum significat fore maiorem quouis honore eorum qui apud homines ob præfecturam magni sunt, quia isti honorantur ab his qui cum ipsis eiusdem sunt conditionis, vtpotè fratres ab eodem patre progeniti; at illi honorati sunt apud communem omnium Dominum, atque apud eum velut magni principes habentur.

25 Gloria diuitum, honoratorum & pauperum, timor Dei est.

Græca habent, Diues, & honoratus & pauper, gloriatio eorum timor Domini. Non ergo adiectiuum, honoratorum, coniungendum cum genitiuo, diuitum: & gloria non accipitur pro honore, sed pro gloriatio, cum sit Græcis καύνησις. Præclara fanè sententia, quæ significat neque diuitem gloriari debere in suis diuitijs, neque honoratum in suis

fuis honoribus: sed neque pauperem se se animo deicere debere ob tenuitatem suæ fortunæ & suam humilitatē, sed omnibus in eo solo gloriantum esse, quod sentiāt se Dei habere timorem: qui si adfit, nihil obfuerit paupertas: si desit, nihil proderunt vel diuitiæ, vel honores huius sæculi. Vnde Psālista: Lætetur cor meum vt timeat nomen tuum. Et capite superiori dictum est: In timore Dei fit gloriatio tua. Simile est illud Ierem. cap. 9. Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur diues in diuitijs suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me.

Pfal. 55.

Ierem. 9.

26 Non despiciere hominem iustum pauperem, & non magnificare hominem peccatorem diuitem.

Quoniam infinitiui illi, despiciere & magnificare, non habent verba aliqua personalia quæ sententiam absoluant, quidam hunc versum coniungunt cum versu præcedenti sub vna sententia, vt hic iam explicetur in quo timor Dei consistat, & sit sensus; gloria hominum est timor Dei, nempe non despiciere, &c. At Græca hic plenam habent sententiam. Additur enim in prima parte, *δίκαιον*, & in secunda *καθίκον*, vt sit plena sententia; Non est æquum despiciere hominem pauperem intelligentem, & non conuenit honorare virum peccatorem. Interpres illas dictiones non videtur legisse, sed familiare est Græcis infinitiuos ponere pro imperatiuis, aut in illis subintelligere, oportet vel conuenit, vt cum Paulus dicit: Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus. Ita ergo & hoc loco in infinitiuis illis subintelligendum est verbum, conuenit, aut pro imperatiuis sunt accipiendi. vnde quidam libri scripti habebant; Non despicias, & noli magnificare. Est autem hæc sententia utilis admodum contra corrupta hominum iudicia, docetque rebus externis non metiendam cuiusque dignitatem vel indignitatem, vt, sicuti ferè fit, ob paupertatem despiciatur aliquis, etiamsi iustus sit: & ob diuitias honoretur quispiam, etiamsi peccator sit insignis. sed vnumquenque vel solùm vel præcipuè honorandum propter virtutem & timorem Dei, in quo solo hominum gloriatio & ornamentum consistit, vt superiori sententia dictum est, quam proinde hæc sententia rectè sequitur, vt quæ ex illa concluditur.

Rom. 12.

27 Magnus est iudex, & potens est in honore, & non est maior illo qui timet Deum.

Græca habent, *μεγίστις καὶ κρατὶς καὶ δυνατὸς δοξασθήσονται*, hoc est, magnates & iudices & dynastæ (hoc est, potentes principes) honorabuntur. Itaque tria hominum genera nominantur, qui apud homines sunt in honore. Et deinde subiungitur; & non est aliquis horum maior timente Dominum. Omnino ergo crediderim interpretem veritatis; Magnus & iudex & potens est in honore; vt adiectiua, magnus & potens, sint substantiuè posita pro excellenti homine & potenti principe;

principe: quod cum plerique non intelligerent, variè hunc locum cor-
ruperunt. Quidam enim libri habent; Magnus est diues & iudex po-
tens in honore. Alij; Magnus est iudex & potens in honore. Alij;
Magnus est iudex & potens est in honore. Quidam etiam; Magnus enim
iudex & potens est in honore. Nec tamen hæc multum ad rem faciunt,
nisi quòd vera lectio studiosè sit inuestiganda & retinenda: alioqui sem-
per significatur idem, nempe etsi sit aliquis ob quamuis auctoritatem
in honore magno apud homines, tamen is in veritate, & apud Deum
non est maior & excellentior illo qui timet Deum. Nam vt postea di-
citur: Timor Dei super omnia se superposuit.

Cap. 25.

28 Seruo sensato liberi seruient, & vir prudens & disciplinatus
non murmurabit correptus, & inscius non honorabitur.

Tertium membrum Græcis non est, additum tamen est ab interprete
explicationis gratia. Sicut enim in superioribus sententijs indica-
uit quis honor debeat timentis Deum: ita hac sententia indicat quem
honorem mereatur sapiens, & quòd per superbiam non conueniat ne-
gare sapienti debitum honorem. Seruo, inquit, sensato, hoc est, prudèti
liberi non dedignabuntur seruire & obsequi, & vir prudens à tali cor-
reptus nò murmurabit: sed illi eum deferet honorem, vt cum gratiarum
actione eius correptionem recipiat. Istud quoniam ad hoc propositum
dictum est, non malè adiecit interpres; & inscius, hoc est, indoctus, non
honorabitur, sicut scilicet sensatus & prudens. Simul tamen hac senten-
tia reprimit quorundam superbiam, contra quam totus hic locus agit.
Docetque nec liberos per superbiam debere reijcere consilium & im-
perium seruorum prudentium, cum scilicet per prudentiam suam euecti
sunt ad imperiù, aut alioqui bene quid monent: nec prudentes per simi-
lem superbiam murmurare debere cum à talibus corripiuntur. Nò enim
prudentiæ nomine detractare debent correptionem, sed contrà potius
eo nomine illam benignè suscipere, cum nemo sit tam prudens qui non
in quibusdam peccet, & non possit fieri prudentior. Vnde in Prouerb. Prouer. 9.
dicitur: Argue sapientè, & addetur ei sapientia. Vbi etià habetur quod cū Prou. 17.
prima parte huius sententiæ cõuenit: Seru⁹ sapiens dominabitur filijs stultis.

28 Noli extollere te in faciendo opere tuo, & noli cunctari in
tempore angustia.

VT hic locus & quæ sequuntur in hoc capite, rectè intelligatur, dili-
genter cõsulenda sunt originalia, ex quorù collatione deprehendetur
longè alium hic esse sensum, quàm quem hic cõmentatores ferè reddunt:
Sunt autè Græcis pro extollere & cunctari, duo infinitiui σοφῶν & σοφίω,
quàmquam posterius verbum apud eos in priori ponitur parte, & prius in
posteriori. Porrò verbū σοφίω nò tantum significat sapienter loqui, aut sa-
pientiam iactare, sed etià imponere sermone, & captiosè agere, causasque
nectere ac rationes, quibus se quis excuset, quomodo accipitur hoc loco.

Signifi-

Significatur enim neminem causas rationesque necere debere, quibus cum operandum est, suam ignauiam ac verecundiam ambitiosè excuset & occultet, nec tunc prætextu honoris aut nobilitatis detrectadum esse laborem. Proinde interpres pro *οοφις*, quod videtur legisse in secundo membro, optimè vertit, cunctari, hoc est, procrastinare, differre & pigrescere. & est sensus; Cum necessitas tibi incūbit facienda opus tuum, noli te extollere, hoc est, existimare te nimis esse magnum, nobilem aut honoratū, vt ob honorem què obtines, aut tibi ascribis, indignum te putes operari & laborare, & in tempore angustiae, hoc est, cum premeris rerum inopia, & angustiae sunt opes tuae, noli pigrescere, & detractare laborem, afferendo rationes quibus te excuses, dicendo scilicet; Indignum est meis natalibus, meo loco, ac nomine: seruorum est, non liberorum, operari & laborare, &c. Hunc enim esse huius loci sensum demonstrat sequens sententia, quæ cum coniunctione causali apud Græcos subiungitur; Melior est enim. Itaque hæc dicuntur contra ridiculam quorundam superbiam, qui cum egeant, recusant labores, quibus suae inopiæ prospicere possent, tanquam suo nomine indignos.

30 Melior est qui operatur & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur & eget pane.

GLoriari, hic positum est pro iactare se de honore suo aut nobilitate sua, aut potius pro gloriosum esse & honoratum. Similis est sententia in Prouerb. Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm gloriosus & indigens pane. Continet vtraque sententia egregiam comparisonem hominis gloriosi, inutiliterque ambitiosi, cum eo qui sine pudore ea in re laborat in qua dignitas inesse non videtur, & dicitur hic illo esse melior, hoc est, præferendus illi, & magis laudandus.

31 Fili in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorem secundum meritum eius.

PRo, serua, Græcis est *ἀίμασον*, hoc est, honora, quod verbum vel in actiuo, vel in passiuo, vel in suo participio, est in præcedentibus duabus sententijs, & omnibus sequentibus vsque ad finem capituli. Videtur autem, si præcedentia & sequentia spectemus, hac sententia voluisse eos qui inopia aguntur, ad laborem patienti animo subeundum prouocare: quia qui hoc facere recusant, iniuriâ suae animæ inferunt, eique debitum honorem denegant, dum ei necessaria suae sustentationi per pigritiam & superbiam subtrahunt, & fame atque mœrore confici finūt. Honor enim in scripturis sæpè ponitur pro debitæ sustentationis prouisione, vt supra dictum est. Itaque sensus est; Fili, si incidere te contingat in tempus angustiae, & inopia premeris, noli id impatienti animo ferre: sed per mansuetudinem animi affice animam tuam honore, & conserua eam, laborando pro ea, & labore manuum & industria tua ei prospiciendo de necessarijs, vt in hac vita & corpore permaneat, & hac ratione da illi hono-

honorem quem eius dignitas meretur, nec sinas eam inedia contabescere, quod plane est eius dignitate indignum. Non enim hic locus accipiendus est de merito operum, sed de dignitate ipsius animæ, quam habet ex sua conditione. Nam Græcis est; *κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς*; hoc est, secundum dignitatem eius; quod bene vertit interpres, secundum meritum, quia dignitas eius meretur honorari. Sic & postea cū dicitur cap. 38. Fac luctum secundum meritum eius; Græcè est, *κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς*. Et vbiunque Latini dicunt aliquid fieri secundum meritum vel pro merito, Græci dicunt *κατὰ ἀξίαν*. Vnde rectè vertit noster interpres ad Hebræos 10. Quanto magis deteriora putatis mereri supplicia; vbi pro, mereri, Græcis est, *ἄξιωθῆσεται*, hoc est, dignus erit. Vide autem efficaciam huius sententiæ. Cū enim plerique mortalium à laboribus abstinendum sibi putent, quasi per illos dehonestentur, & ideo malint etiam egere quàm laborare, contrà Sapiens docet laborem pro necessarijs parandis susceptum esse honorem animæ, eosque qui pro ea laborare recusant, non se cohonestare, sed animam suam dedecorare, & priuare debito illi honore. Porro mansuetudinem opponit impatientiæ, quia præcessit, de tempore angustia, quod impatientiæ & iræ contra Deum causa esse solet. Ad propositum sententiæ sic intellectæ pertinet quod sequitur:

32 Peccantem in animam suam quis iustificabit? & quis honorabit exonorantem animam suam?

Significat rem esse indignissimam peccare in animam propriam, eamque dehonestare: & qui hoc facit, nullius nec defensione vel excusatione, nec honore vel subuentione dignum esse. Iustificare enim hic positum est pro iustum aliquem pronunciare, aut potius excusare aliquem: quomodo reus vel patronus rei dicitur reum iustificare, dum eum excusat, & à crimine alienum esse ostendit. Et cū dicitur, quis honorabit, de honore subsidij potissimùm loqui videtur, quia de eo agit qui peccat in animam suam, eamque dehonestat, recusando laboribus ei subuenire. Generaliter tamen hac sententia etiam vti licet, contra eos qui quouis vitio contaminant animam suam. Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam, & in eam peccat, atque eandem dehonestat, cū in ea pulchritudinem tollat imaginis Dei, ad quam creata est. Tales ergo merito nec quisquam excusabit, nec honore dignos iudicabit. Sic & præcedens sententia, generaliter accipi potest, vt ea moneamur per sedationem passionum, & animi mansuetudinem honorare animam, & conseruare eandem in tranquillitate sine perturbationibus iræ potissimùm, sicque dare ei honorem quem meretur.

33 Pauper gloriatur per disciplinam & timorem suum, & est homo qui honorificatur propter substantiam suam.

PRO, gloriatur, & honorificatur, vtroque Græcis idem verbum est, *δοξάζω*, hoc est, honoratur. proinde verbum, gloriatur, hic sicut & in sequenti sententia, accipi debet non pro iactare se, sed passivè pro honorari. Ne enim pauper qui pro necessarijs vitæ cogitur laborare, & ratione paupertatis inglorius est mundo, queratur nullam sibi relictam viam consequendi honorem, quem facile sibi per diuitias acquirit apud mundum diues, duas esse rationes asserit assequendi honoris. Pauper, inquit, honoratur, & verè gloriosus est, si sapientiam habeat & timorem Dei, & est qui honoratur propter opes suas, diues scilicet, quem vel solo diuitiarum intuitu mundus magni facit, eique applaudit. Qua comparatione satis insinuat vtrius gloria sit verior & solidior, ea scilicet quæ causam habet solidiorem.

34 Qui autem gloriatur in paupertate, quanto magis in substantia?
& qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur.

SECUNDAM partem Græca longè aliter habent correspondentem cum priori; Et inglorius in diuitijs, quanto magis in paupertate? Et est sensus: Qui gloriosus est & in honore, cum pauper est, nempe propter sapientiam & religionem, multo magis honoraretur si etiam ei opes accederent, quandoquidem iam in eo simul ambæ illæ honoris rationes concurrerent. Et, vt dicitur in Ecclesiaste; Vtilior est sapientia cum diuitijs, & magis prodest videntibus solem. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit & pecunia. Contrà, qui cum possideat diuitias quæ nonnihil faciunt ad honorem comparandum, tamen inglorius est ob vitæ improbitatem & insipientiam, talis multo magis inglorius esset in paupertate constitutus, cum vtrâque honoris ratione destitutus esset. Nostra lectio in secunda parte, vt ad dictum sensum accedat, sic est accipienda; Qui in diuitijs constitutus, hoc solo nomine honoratur, is meritò vereri debet paupertatem. Nam ea si accedat, omni iam prorsus honore destituetur. Et significatur, honorem pauperis longè præferendum esse honori diuitis. Nam quem pauper ob sapientiam & virtutem habet honorem, non solùm eripi non potest, sed etiam facile augeri, accedentibus scilicet diuitijs, quæ virtutem & prudentiam comitari solent. Quem verò diues obtinet à diuitijs, is instabilis est & non fixus, cum ob fortunæ volubilitatem paupertas varijs modis metuenda sit, & frequenter accedat.